

development of promising areas of cross-border cooperation of local and regional authorities and municipalities adjacent to the Ukraine territory.

It is concluded that the proper implementation of internationally-legal obligations to ensure cross-border cooperation of Ukraine will strengthen European integration processes at regional and local levels.

It is need to pay more attention to involvement of local communities and local self-government in cross-border cooperation as direct and primary economic cooperation.

The absence of legal regulation powers of local communities and local self-government, and state support for the participation of these entities in the process of cross-border cooperation in Ukraine occupies a significant position among the pressing problems of today facing our state and need urgent solutions.

Keywords: *cross-border cooperation, local community, local self-government, Euroregion, interregional cooperation, the competence of local self-government, local democracy.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 349.6:622.349

Р. С. Кірін

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ІНСТИТУТУ ОБ'ЄКТІВ ГІРНИЧИХ ВІДНОСИН

У статті виконане дослідження проблем юридичної природи та визначення об'єктного кола гірничих відносин для удосконалення структури і змісту основного кодифікованого акту гірничого законодавства, розкриті ознаки поняття «здійснення гірничої справи» як стадії гірничої діяльності та об'єкту гірничих відносин, сформульоване визначення об'єктів гірничих правовідносин.

Ключові слова: *гірниче законодавство, об'єкти гірничих відносин, кодифікація, гірнича справа, видобування корисних копалин, господарська діяльність.*

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з об'єктом правового регулювання є одним з найбільш складним в теорії правовідносин. Тут важко знайти положення, яке б було загально визнаним та не викликало дискусій. Ще більшою проблемою є ситуація, за якої коло об'єктів певного виду правовідносин, визначене без достатньої наукової аргументації, лягає в основу кодифікаційної конструкції відповідного нормативно-правового акту.

Не минула, на мій погляд, подібна юридична помилка й творців Гірничого закону України (далі - ГЗУ) і, перш за все, при встановленні об'єктів гірничих відносин. Актуальності дослідженню цих аспектів гірничого законодавства додає й та обставина, коли загострилася потреба приведення національних кодифікованих законодавчих актів у відповідність до кращих зразків європейського законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою досліджень у галузі вітчизняного гірничого права є праці В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк,

А. Г. Бобкової, М. О. Вебер, О. А. Грицан, І. М. Козьякова, М. В. Краснової, О. В. Леонової, О. Ю. Макаренка, Н. П. Медведевої, О. М. Олійника, С. В. Разметаєва, Ю. С. Шемчушенка, О. П. Шем'якова, В. К. Філатової, І. В. Хохлової та інших, в яких у тій чи іншій мірі вчені торкалися широкого кола питань гірничих відносин.

Метою цієї статті є дослідження проблем юридичної природи та визначення об'єктного кола гірничих відносин для удосконалення структури і змісту основного кодифікованого акту гірничого законодавства.

Викладення основного матеріалу. Аналізуючи об'єктний склад гірничих правовідносин акад. В. І. Андрейцев [1, с. 6 - 9] логічно підсумував, що в якості об'єктів гірничих відносин чинний ГЗУ визнає юридично різнопорядкові сфери діяльності гірничих підприємств, а саме – геологічну, господарську, гірничу, управлінську (організаційну), трудову та екологічну. При цьому слід додати, що перелічені види діяльності розглядаються ГЗУ об'єктами не в повному їх змісті, а лише окремими складовими. Так наприклад, геологічна діяльність представлена однією із заключних стадій геологічного вивчення надр (далі - ГВН) - геологічною розвідкою корисних копалин. До того ж, що найбільше дивує, ГЗУ в своєму змісті жодним чином не тільки не регулює, а й не згадує такий вид діяльності.

Надалі неузгодженість об'єктного кола гірничих відносин у змісті ГЗУ тільки поглиблюється. Так, в сучасному розумінні (ст. 1 ГЗУ) гірниче законодавство являє собою сукупність правових норм, які: 1) регулюють гірничі відносини; 2) встановлюють правила ведення гірничих робіт. Натомість власне гірничі відносини визначаються ГЗУ (ст. 1) як правовідносини, врегульовані нормами права та пов'язані з: 1) використанням надр; 2) охороною надр.

Тобто таке розуміння гірничих відносин робить цілком логічним висновок, про те, що їх загальним об'єктом є надра. Отже, за об'єктним складом це не що інше як надроправові відносини, і, здається, що згадане визначення кореспондується із завданням Кодексу України про надра (далі - КпН), яким є регулювання все тих же гірничих відносин з метою: 1) використання надр; 2) охорони надр; 3) гарантування безпеки надрокористування; 4) охорона прав та інтересів юридичних і фізичних осіб.

При цьому знову констатуємо факт існуючого ототожнення гірничих та надроправових відносин, а точніше – штучної підміни понять, коли відносини з приводу використання, охорони та безпеки надр, що регулюються законодавством про надра (далі - ЗпН) законодавець називає гірничими. Очевидним є й віднесення законодавцем КпН до гірничого законодавства. Хоча з того ж КпН (ст. 3) випливає, що гірничі відносини регулюються ЗпН.

Отже постає актуальне питання – чи відповідає законодавче розуміння гірничих відносин завданню, сфері дії ГЗУ, а також їх об'єктному колу, адже пошук відповіді дасть можливість вибудувати адекватну кодифікаційну конструкцію нового змісту.

Преамбулою ГЗУ проголошено його завдання, відповідно до якого цей закон визначає правові та організаційні засади в сфері: 1) проведення гірничих робіт; 2) забезпечення протиаварійного захисту гірничих підприємств. При зіставленні змісту згаданих правових норм (гірничого законодавства) та правових засад (завдання ГЗУ) може здатися, що гірничі відносини виникають лише з приводу протиаварійного захисту гірничих підприємств.

Втім, ст. 2 ГЗУ сферу його дії поширює на правовідносини, які виникають в процесі діяльності гірничих підприємств, що займаються: а) розвідкою корисних копалин; б) розробкою корисних копалин; в) видобутком корисних копалин (далі - ВКК); г) переробкою корисних копалин; д) веденням гірничих робіт, є) будівництвом гірничих підприємств; ж) ліквідацією гірничих підприємств; з) консервацією гірничих підприємств; і) науково-дослідною роботою; к) ліквідацією аварій. Нарешті остаточно

переконує у невідповідності задекларованій сфері дії наявному підходу до кодифікації зазначеного законодавчого акту його структура, яка дає підстави дещо по-іншому сформулювати сферу його дії, а саме - правовідносини, які виникають в процесі: - підготовки до проведення гірничих робіт та ВКК; - експлуатації гірничих підприємств; - протиаварійного захисту та безпеки проведення гірничих робіт; - забезпечення екологічної безпеки гірничих робіт; - забезпечення охорони праці в гірничодобувній промисловості; - припинення діяльності гірничих підприємств; - гірничих правопорушень.

Принаймні такий обсяг сфери дії ГЗУ в більш повній мірі узгоджується із задекларованими в ньому об'єктами гірничих відносин такими як: - геологічна розвідка корисних копалин; - проектування, будівництво (реконструкція, технічне переоснащення), - експлуатація, ліквідація або консервація гірничих підприємств; - організація протиаварійного захисту гірничих підприємств; - охорона праці, забезпечення безпеки та здоров'я людей в особливо небезпечних умовах.

Отже, виходячи лише з наявних, законодавчо закріплених завдань, сфери дії та об'єктного кола ГЗУ та КпН можна цілком обґрунтовано стверджувати про те що вітчизняне гірниче законодавство та ЗпН не слід ототожнювати, прирівнювати, але слід суміщувати, споріднювати, оскільки ці галузі законодавства співвідносяться як такі, що мають певний рівень автономії зі спільними, трансгалузевими інститутами. Прикладом подібного зіставлення є такі галузі як земельне та аграрне – спочатку законодавства, а потім і права.

В якості інтеграційного об'єкту надрового та гірничого законодавства, на мою думку, слід розглядати саме *гірничу справу*, під якою чинний ГЗУ розуміє діяльність, пов'язану з видобуванням з надр корисних копалин на основі новітніх досягнень науки і техніки. Виходячи з такого трактування, стає очевидною дуалістична природа ВКК, яка виявляється у диференціації об'єктів для першої галузі як виду *користування надрами* (ст. 14 КпН) та для другої - як виду *господарської діяльності*, що до 16.11.2010 р. підлягала ліцензуванню згідно Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». При цьому скасування необхідності ліцензувати ВКК аж ні як не позбавляє його статусу господарської діяльності.

Це зайвий раз підкреслює, по-перше, справедливість положення згідно якого існуючі галузі «законодавства про надра» та «гірничого законодавства» не є тотожними. Певні приписи останнього є часткою першого, цілого і навпаки. І, по-друге, ГВН (господарська діяльність з пошуку (розвідки) корисних копалин, геологічна діяльність) цілком виправдано слід вважати об'єктом геологічних відносин, а останні, в свою чергу, - предметом геологічного права, структурної частини надроправа.

Щодо інших видів діяльності, проголошених об'єктами гірничих відносин, то відносини з охорони праці, забезпечення безпеки та здоров'я людей в особливо небезпечних умовах, в аспекті принципу єдності, початково регулюються нормами трудового права. За своєю правовою природою вони не є гірничими. На мій погляд, вони виконують роль трудових передумов функціонування гірничих відносин, забезпечують трудову правосуб'єктність учасників гірничих відносин. Інша річ, що в аспекті принципу диференціації, такі норми уявляються більш доцільними у спеціальному законодавчому акті. Хоча власне питання забезпечення охорони праці на гірничому підприємстві врегульоване у ГЗУ (ст. 32) лише бланкетно - відповідно до вимог законів України, інших нормативно-правових актів, а також правил безпеки, правил технічної експлуатації, єдиних правил безпеки при підричних роботах. Такий самий спосіб викладення норми у ГЗУ здійснено й відносно безпеки проведення гірничих робіт й відносно безпосередньо трудових відносин працівників гірничих підприємств (ст. 37).

І тільки відносини щодо особливостей умов праці в гірничодобувній промисловості (розділ VII ГЗУ) розглянуті порівняно повно. Причому серед «особливостей умов праці» законодавець виділяє: - основні обов'язки власника (керівника) гірничого підприємства; - обов'язки працівників гірничих підприємств; - спеціальні вимоги до працівників гірничих підприємств; - додаткові вимоги до осіб, які перебувають в особливо небезпечних підземних умовах; - права та соціальні гарантії працівників гірничих підприємств; - пільги та компенсації працівникам гірничого підприємства у зв'язку з припиненням діяльності цього підприємства; - порядок надання пільг і компенсацій працівникам гірничого підприємства, які вивільнюються у зв'язку з його ліквідацією або консервацією; - соціальні гарантії працівникам гірничих підприємств, що ліквідуються або консервуються.

Навряд чи можна визнати адекватними зміст та назву цього розділу ГЗУ, адже цілком очевидним є факт приналежності перелічених статей до таких інститутів трудового права як трудова дисципліна та гарантії і компенсації. В той же час питання вимог до трудової дисципліни, професійної підготовки та кваліфікації працівників гірничих підприємств, а також особливостей дисциплінарної відповідальності працівників гірничих підприємств знову викладені бланкетно [2].

Таким чином логічним уявляється висновок про те, що, по-перше, охорона праці, забезпечення безпеки та здоров'я людей в особливо небезпечних умовах, які визначені чинним ГЗУ в якості об'єктів гірничих відносин, власне ГЗУ не регламентуються. По-друге, ГЗУ врегульовані окремі складові інститутів трудової дисципліни та гарантій і компенсацій суб'єктів гірничої справи, що слід розглядати як вміщення норм трудового права у джерело гірничого права (ГЗУ). Останнє тільки підтверджує наявність високого рівня диференціації у правовому регулюванні праці залежно від чисельних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Тому, враховуючи ті обставини, що цей вид відносин має схожі ознаки з власне гірничими відносинами, що не тільки ускладнює визначення їх предметної належності, а й іноді просто дає привід визнавати їх гірничими нагальною є потреба розмежувати відносини у сфері гірничої справи з іншими видами відносин.

Аналогічні висновки пропонуються і по відношенню до іншого об'єкту гірничих відносин, а саме - організація протиаварійного захисту гірничих підприємств. На мою думку, аналіз природи цього об'єкту дає привід викласти наступні узагальнення: а) такий вид діяльності як організація протиаварійного захисту гірничих підприємств є одним з видів рятувальної справи; б) з приводу рятувальної справи виникають рятувальні відносини, які є предметом регулювання рятувального права; в) рятувальні відносини об'єктивно необхідні для здійснення гірничої справи, вони створюють протиаварійні передумови функціонування гірничих відносин, але за своєю економічною природою не є гірничими, г) інститут протиаварійного захисту гірничих підприємств є міжгалузевим, переважна більшість норм якого має вміщувати підгалузь права безпеки надр як складова надроправа або права техногенної безпеки гірничої справи як складової гірничого права.

Загалом же рятувальне право, на мою думку, слід розглядати як підгалузь права цивільного захисту, основним кодифікованим джерелом якого є Кодекс цивільного захисту України. У самому ж рятувальному праві слід виокремити міжгалузевий інститут гірничорятувального права, предметом якого є суспільні відносини з проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з особливим ризиком для життя та здоров'я (гірничорятувальних робіт). Особливим суб'єктом гірничорятувальних відносин виступає спеціалізована аварійно-рятувальна служба - професійна аварійно-рятувальна служба, яка має підготовлених рятувальників та відповідні засоби цивільного захисту, наприклад, державна воєнізована гірничорятувальна служба у вугільній промисловості України - державна

спеціалізована (воєнізована) аварійно-рятувальна служба, яка здійснює в установленому порядку обслуговування гірничих підприємств незалежно від форм власності в період їх будівництва, реконструкції, експлуатації, ліквідації або консервації [3].

Авторська еколого-господарська концепція системи гірничого законодавства визначає гірничі відносини у власному (спеціальному) розумінні. Отже, гірничі відносини - це комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі організації, здійснення та припинення гірничої справи і функціонально забезпечуються суміжними адміністративними, господарськими, екологічними, рятувальними та трудовими відносинами.

З наведеного визначення випливає актуальне завдання щодо дослідження дефініції «гірнича справа» як домінуючого виду об'єктів гірничих правовідносин, оскільки існує законодавче її розуміння розкривається дуже вузько і лише в технічному аспекті. Також актуальним уявляється розкриття змісту терміну «процес здійснення гірничої справи», адже чинний ГЗУ оперує таким об'єктом як експлуатація гірничого підприємства.

В цьому аспекті слушною уявляється думка М. О. Вебер, яка звернула увагу на очевидне неприпустиме ототожнення гірничого підприємства та цілісного майнового комплексу. Низка нормативних актів, незважаючи на деякі розбіжності у формулюванні, одноголосно закріплюють, що цілісний майновий комплекс – це об'єкт, а не суб'єкт правовідносин. При цьому ст.62 Господарського кодексу України визначає підприємство як суб'єкт права. Таким чином, визнаючи у ГЗУ гірниче підприємство як цілісний технічно і організаційно відокремлений майновий комплекс, законодавець безпідставно прирівнює статус даного суб'єкта господарювання до статусу об'єкта правовідносин, тобто відводить йому роль майна, яке виступає лише засобом для досягнення виробничої мети – видобування та збагачення корисних копалин. Оскільки самі по собі майнові комплекси будь-яких суб'єктів господарювання, у тому числі і гірничих підприємств, не можуть функціонувати без участі їх трудових колективів та органів управління, не має підстав, як це зроблено у Цивільному кодексі України, ототожнювати підприємство з його майном. Для вирішення цього питання законодавець перш за все повинен визначитися з підходом до розуміння поняття гірничого підприємства – цивілістичним чи господарсько-правовим, з подальшим редагуванням цього терміну. Некоректним в світлі викладеного уявляється вживання у ГЗУ (зокрема, у розділі «Експлуатація гірничого підприємства») словосполучень «розташування гірничих підприємств», «проекування гірничих підприємств», «будівництво гірничих підприємств», «реконструкція та технічне переоснащення гірничих підприємств», «введення в експлуатацію гірничих підприємств», тощо. Загальний зміст розділу IV ГЗУ свідчить про встановлення законодавцем певних особливих вимог до формування майнової бази гірничого підприємства - суб'єкту господарювання, але правове закріплення цього повинно бути суттєво доопрацьоване шляхом уточнення вживаних термінів [4].

Дійсно, якщо за термінологією ГЗУ *гірниче підприємство* - цілісний технічно та організаційно відокремлений майновий комплекс засобів і ресурсів для ВКК, будівництва та експлуатації об'єктів із застосуванням гірничих технологій (*шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики* тощо), то під *гірничим об'єктом* ГЗУ (ст. 1) розуміє окрему *гірничу виробку* (систему гірничих виробок) або *виробку, що входить до складу гірничого чи іншого підприємства* та використовується для ВКК та інших цілей, а також будівлі (споруди), які технологічно пов'язані з ними. Тобто, гірниче підприємство, у викладеній редакції, це сукупність гірничих об'єктів (суб'єкт є сукупністю об'єктів). Далі плутанина лише збільшується. Так, згідно ст. 5

ГЗУ, «суб'єктами гірничих відносин є юридичні та фізичні особи, ... які здійснюють ... експлуатацію, ліквідацію або консервацію підприємств з видобутку та переробки корисних копалин, а також проводять гірничі роботи». Отже маємо, що суб'єкти гірничих відносин - це особи, які здійснюють експлуатацію гірничих підприємств (суб'єкт є особою, що експлуатує суб'єкти). Нарешті, виходячи зі ст. 4 ГЗУ, об'єктом гірничих відносин може виступати експлуатація гірничих підприємств (об'єкт є експлуатація суб'єктів). Подібний приклад юридичної казуїстики, нажалю у найгіршому її розумінні, лише загострює актуальну проблему вирішення питання про визначення та співвідношення ланки «об'єкти - суб'єкти» гірничих відносин.

Спробу вирішення ситуації, що склалася, можна спостерігати у більш пізніших законодавчих актах. Так, Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» під об'єктами паливно-енергетичного комплексу розуміє цілісні майнові комплекси або системи цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), які забезпечують (призначені) та достатні для провадження господарської діяльності у сфері видобування кам'яного вугілля та лігніту (бурого вугілля), його переробки [5].

Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» співвідносить ланку «суб'єкт - об'єкт» наступним чином. Суб'єкт господарської діяльності - це юридична або фізична особа, у власності або у користуванні якої є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки - об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру [6]. Останній термін, у дещо скороченому варіанті, розкривається і у Кодексі цивільного захисту України - об'єкт, який згідно із законом вважається таким, на якому є реальна загроза виникнення аварії та/або надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру.

Також слід враховувати, що суб'єкт господарювання, у власності або користуванні якого є хоча б один потенційно небезпечний об'єкт чи який має намір розпочати будівництво такого об'єкта, організовує проведення його ідентифікації. При цьому потенційно небезпечним об'єктом вважається апарат або сукупність пов'язаних між собою потоками в технологічний цикл апаратів, об'єднаних за адміністративною та/або територіальною ознакою. Потенційно небезпечним об'єктом за адміністративною ознакою вважається структурний підрозділ (виробництво, цех, відділення, дільниця, тощо) суб'єкта господарювання [7].

На відміну від ГЗУ у КпН використовуються такі поняття як «гірничодобувне підприємство» та «гірничодобувний об'єкт», що й сприймаються відповідно як суб'єкт та як об'єкт. Проте, і у даному випадку, можемо констатувати відсутність у кодифікованому акті визначення зазначених термінів.

Свого часу радянська гірнична наука під гірничою справою розуміла галузь діяльності людини з освоєння надр Землі, що включає в себе усі види техногенного впливу на земну кору, головним чином, вилучення корисних копалин, їх первинну переробку та наукові дослідження, пов'язані з гірничими технологіями [8, с. 100].

Майже подібне визначення використовують сучасні вітчизняні вчені – гірники. На їх думку гірнична справа являє собою галузь науки і техніки, що охоплює сукупність процесів ВКК з надр або на поверхні Землі, а також їх попередньої обробки з метою використання в господарстві [9, с. 274].

Цілком очевидно, що у всіх наведених визначеннях фіксуються лише геотехнологічні та гірничотехнічні ознаки такої діяльності, яких напевне недостатньо

для об'єктивного розуміння поняття «гірнична справа» в юридичному значенні.

Більший рівень змістової конкретизації виявляє ГЗУ (ст. 2) поширюючи сферу своєї дії на правовідносини, які виникають в процесі діяльності гірничих підприємств. Останню можна диференціювати на такі основні види: 1) користування надрами (розвідка, розробка, видобування); 2) господарська діяльність (переробка, гірничі роботи, будівництво, ліквідація, консервація гірничих підприємств).

Крім того, ГЗУ включає до сфери своєї дії й окремі додаткові види діяльності, а саме: 1) науково-дослідна діяльність; 2) аварійно-рятувальне обслуговування.

Узагальнюючи перелічені види діяльності, які передують, супроводжують та продовжують власне гірничодобувну діяльність акад. В. І. Андрейцев зазначив, що відносно корисних копалин слід виділяти три основні етапи гірничої діяльності (гірничої справи) – розвідку, видобування та збагачення, які діалектично поєднані технологічною та організаційно-правовою сферою і забезпечують реальну динаміку гірничих правовідносин у практичних процесах функціонування всієї галузі [1, с. 4 – 6].

При цьому відповідно до наведених етапів логічно диференціювати гірничу діяльність (стадії здійснення гірничої справи) на такі види: - геологічна діяльність; - гірничодобувна діяльність; - гірничопереробна діяльність. Однак, якщо з процесами видобування в цій ланці все виглядає зрозумілим, то відносно геологічної розвідки та збагачувальних процесів слід навести додаткове обґрунтування.

По-перше, відповідно до Закону України «Про державну геологічну службу України» [10, ст. 2], геологічна діяльність це виробнича, наукова та інша діяльність, пов'язана із спеціальними роботами і дослідженнями, спрямованими на одержання інформації про надра з метою задоволення потреб суспільства. Тобто це вид користування надрами, який класифіковано КпН (ст. 14) як геологічне вивчення, в тому числі дослідно-промислово розробка РКК загальнодержавного значення.

ГВН здійснюється шляхом комплексу спеціальних робіт і досліджень, які охоплюються поняттям геологорозвідувальні роботи (далі - ГРР). Останні, в свою чергу, поділяються на 3 стадії [11]: 1) регіональне геологічне вивчення території України; 2) пошук та пошукова оцінка РКК; 3) розвідка РКК.

Таким чином, гірнична справа, окрім такого виду користування надрами як ВКК містить в собі й частину іншого виду надрокористування, пов'язаного із геологічним вивченням (розвідкою) РКК, аналіз якого було проведено в окремій роботі [12]. При цьому слід зазначити, що цей вид діяльності має достатньо складний зміст, що функціонально охоплює стадії організації та здійснення гірничої справи. Актуальною для дослідження також залишається об'єктна диференціація не тільки ГРР, а й визначених КпН видів користування надрами, інтегрованих в гірничу справу.

По-друге, завершальним етапом стадії здійснення гірничої справи виступає гірничопереробна (збагачувальна) діяльність, яка принципово відрізняється від гірничодобувної діяльності, в першу чергу, змістом та об'єктним складом. Крім того, як і у випадку із геологічною діяльністю, у межах гірничої справи відбувається лише частина збагачувального процесу, а саме – первинна, попередня переробка (обробка) видобутих корисних копалин. Отже збагачення корисних копалин є важливим проміжним етапом між ВКК та їх господарським використанням. При цьому слід мати на увазі, що при збагаченні корисних копалин можливе отримання як кінцевого товарного продукту так і концентрату, придатного для подальшої (вторинної) переробки.

Гірнична наука під збагаченням корисних копалин розуміє первинну обробку мінеральної сировини з метою підвищення концентрації корисних компонентів шляхом їх відокремлення від породних домішок у збагачувальних апаратах. Вітчизняне гірниче ядерне законодавство в цій сфері використовує поняття «переробка уранових руд», під

яким розуміється процес обробки руди з метою виділення корисних компонентів і одержання концентрату [13].

За призначенням процеси переробки корисних копалин поділяють на: а) підготовчі; б) основні (збагачувальні); в) допоміжні (заклучні) [9, с. 420].

В результаті цього етапу гірничої справи її суб'єкт отримує товарну продукцію гірничодобувного підприємства. Аналіз останнього поняття зіставлений із визначенням поняття «мінеральна сировина» [14] дає підстави сформулювати його в наступній редакції. Товарна продукція гірничодобувного підприємства – це корисна копалина, видобута гірничодобувним підприємством, перероблена гірничозбагачувальним (переробним) підприємством і відповідає установленим стандартам.

Таким чином можна виокремити ще одну ознаку гірничої справи як виду господарської діяльності з приводу використання, охорони та безпеки надр - об'єкту права власності Українського народу. Це, в свою чергу, дає підстави виділити по критерію *змісту об'єктів (якісний параметр)* групу *матеріальних благ*, що можуть бути представлені в наступних видах: 1) природні блага - природні об'єкти та природні ресурси, залучені, були залучені чи можуть бути залученими до процесів гірничої справи, у тому числі Державний фонд РКК; 2) речові та майнові блага - речі та майно в сфері гірничої справи, у тому числі цінні папери, документи та майнові права.

За цим же критерієм доцільно виділити й об'єкти гірничих відносин групи *нематеріальних благ*: 1) інтелектуальні блага - результати, продукти гірничої інтелектуальної та творчої діяльності; 2) інформаційні блага - гірничі дані; 3) особисті немайнові блага в сфері гірничої справи; та групи *дійових благ*: 1) виробничі блага - послуги та результати в сфері гірничої справи; 2) організаційні блага - процеси та результати управління гірничою справою.

За критерієм *структури об'єктів (кількісний параметр)* виділимо групи інтеграційних, комплексних та диференційних об'єктів гірничих відносин, за критерієм *об'єму об'єктів (просторовий параметр)* - загальні, родові та безпосередні об'єкти гірничих відносин, за критерієм *стадійності об'єктів (часовий параметр)* - об'єкти гірничих відносин у сфері організації, здійснення та припинення гірничої справи.

При цьому очевидно, що представлена класифікація не має і не може мати чітко окреслених меж, адже об'єктам гірничих відносин дуже часто притаманні риси не тільки групові, а й загальногрупові та міжгрупові.

Висновки. 1. Отже, розглянувши одне із центральних понять, що визначає предмет гірничого права, а саме - «здійснення гірничої справи», можна окреслити коло ознак, які притаманні цій стадії гірничої діяльності, як об'єкту гірничих відносин:

1) процес здійснення гірничої справи починається після стадії її організації і завершується з переходом до стадії її припинення;

2) здійснення гірничої справи полягає в послідовному виконанні окремих видів робіт (етапів), які відносяться до геологічної, гірничодобувної та гірничопереробної (збагачувальної) діяльності;

3) стадіям (етапам) здійснення гірничої справи відповідає матеріальний об'єктний склад, який починається із об'єктів розвідки РКК, продовжується об'єктами ВКК, загальним з яких є Державний фонд РКК, і завершується об'єктами збагачення корисних копалин, де кінцевим безпосереднім об'єктом виступає товарна продукція гірничого підприємства;

4) одна зі стадій, що передують здійсненню гірничої справи - розвідка проводиться на комплексному природному об'єкті - надрах, родовим видом якого є тільки ті РКК (ділянки), які отримали позитивну геолого - економічну оцінку за результатами попередніх ГРР і визнані першочерговими для промислового освоєння; диференційними об'єктами розвідувальних робіт можуть бути: а) попередньо розвідані

РКК (ділянки), що рекомендовані до розвідки за позитивними результатами пошуково-оцінних робіт; б) попередньо розвідані ділянки РКК, що розробляються; в) РКК (ділянки), що розвідані раніше й з різних причин не залучені до промислового розроблення;

5) особливий суб'єктний склад здійснення гірничої справи - юридичні та фізичні особи України, іноземні юридичні та фізичні особи, особи без громадянства, які здійснюють геологічне вивчення РКК, проектування, будівництво (реконструкцію), експлуатацію, ліквідацію аварій та ліквідацію або консервацію підприємств з видобутку та переробки корисних копалин, а також проводять гірничі роботи;

б) через уповноважені органи здійснюється: а) державне регулювання гірничої справи; б) державна підтримка гірничих підприємств; в) державний нагляд за додержанням гірничого законодавства;

7) гірнича справа здійснюється для задоволення потреб суспільного виробництва у мінеральній сировині;

8) гірнича справа передбачає виконання робіт з небезпечними та шкідливими умовами праці, у тому числі в особливо небезпечних підземних умовах;

9) гірнича справа здійснюється суб'єктами на підставі визначеної законом дозвільної та технічної документації;

10) здійснення гірничої справи передбачає наявність системи протиаварійного захисту та безпеки проведення гірничих робіт, а також технічних та організаційних заходів щодо запобігання аваріям і катастрофам.

2. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступне визначення об'єктів гірничих правовідносин. Отже, *об'єктами гірничих правовідносин можуть виступати матеріальні, нематеріальні та/або дійові блага, пов'язані з організацією, здійсненням та/або припиненням гірничої справи і на які спрямовані суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів цих правовідносин.*

3. Використовуючи за аналогією положення ст. 3 Господарського кодексу України, (далі - ГК) можна запропонувати поділ сфери гірничих відносин з відповідною диференціацією їх об'єктно-суб'єктного кола на: 1) гірничо-виробничі - майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні гірничої справи; 2) організаційно-гірничі - відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-гірничих повноважень у процесі управління гірничою справою; 3) внутрішньогірничі - відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами.

4. Вибудовуючи структуру майбутнього кодифікаційного законодавчого акту про гірничу справу також необхідно враховувати існуюче співвідношення предметів регулювання екологічного (природоресурсного) та господарського законодавства. Так, хоча ст. 4 ГК і встановлює, що гірничі відносини не є предметом регулювання ГК, в той же час ст.ст. 148 - 152 останнього встановлені: - особливості правового режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання; - використання природних ресурсів суб'єктами господарювання; - використання природних ресурсів на праві власності; - використання природних ресурсів на праві користування; - права суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів. Тому у новій редакції ГЗУ пропонується застосувати положення, аналогічне ГК, а саме: *«До господарських відносин, що виникають із гірничої справи і не врегульовані Гірничим законом України, застосовуються правила Господарського кодексу України».*

5. Для подальшої нормотворчої та дослідницької роботи актуальним є визначення та конкретизація сукупності майнових, немайнових та дійових об'єктів гірничих відносин, причому формування їх системи має відбуватися за прогресією виду *стадія*

(час) - зміст (якість) - об'єм (простір) - структура (кількість) об'єктів з трансфером подібної схеми до кодифікаційної конструкції нового закону про гірничу справу.

Список використаної літератури

1. Андрейцев В. І. Актуальні проблеми гірничого права як засобу стимулювання розвитку гірничодобувної галузі / В. І. Андрейцев // Доповіді I - ї Міжнародної науково-практичної конференції «Еколого-правові та соціально-правові проблеми розвитку гірничодобувної галузі», присвяченої 110-й річниці НГУ, 5-й річниці ЄАПШП та 15-ти річчю прийняття Кодексу України про надра, м. Дніпропетровськ, 28 – 30 травня 2009 р. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2009. – Ч. 1. - С 3 – 28.
2. Про затвердження Положення про дисципліну працівників гірничих підприємств: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 294 // Офіційний Вісник України. – 2002. - № 12. – Ст. 567.
3. Про затвердження Положення про Державну воєнізовану гірничорятувальну службу у вугільній промисловості України: Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 19.10.2012 р. № 815 // Офіційний вісник України. – 2012. - №90. - ст. 3657.
4. Вебер М. О. Гірниче законодавство України: проблеми та шляхи вдосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php>.
5. Офіційний вісник України. - 2011. - № 60. - ст. 2409.
6. Офіційний вісник України. - 2001. - № 7. - ст. 268.
7. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 р. № 956 // Офіційний вісник України. - 2002. - № 29. - ст. 1357.
8. Горная энциклопедия. В 5-ти т. / гл. ред. Е. А. Козловский; ред. кол.: М. И. Агошков, Н. К. Байбаков, А. С. Болдырев и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – Т. 2. - 575 с.
9. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / за ред. В. С. Білецького. – Донецьк: Донбас, 2004. – Т.1. - 640 с.
10. Офіційний вісник України. – 1999. - № 43. - ст. 2125.
11. Про затвердження Положення про стадії геологорозвідувальних робіт на тверді корисні копалини: Наказ Геолкому України від 15.02.2000 р. № 19 // Офіційний вісник України. - 2000. - № 10. - ст. 395.
12. Кірін Р. С. Геологічна розвідка як об'єкт гірничих відносин / Р. С. Кірін // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2009. – Вип. 44. – С. 296 – 299.
13. Про видобування і переробку уранових руд: Закон України // Офіційний вісник України. – 1997. - № 51. - С. 3.
14. Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.05.1997 р. № 432 // Офіційний вісник України. – 1997. - №19. - С. 104.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.

R. S. Kirin

PROBLEMS OF CODIFICATIONS OF INSTITUTE OF OBJECTS OF MOUNTAIN RELATIONS

Research of problems of legal nature and decision of objective circle of mountain relations for the improvement of structure and maintenance of basic codifications act of mountain legislation are executed in the article, the signs of concept «Realization of mountain business» as stages of mountain activity and object of mountain relations are exposed, the decision of objects of mountain legal relationships is set forth. The analysis of dualistic nature of mining that shows up in differentiation of objects for a legislation about

the bowels of the earth as a type of the use by the bowels of the earth and for an economic legislation is executed - as a type of economic activity.

On mountain business, as type of economic activity concerning the use, guard and safety of bowels of the earth - object of right of ownership of the Ukrainian people, on the criterion of maintenance of objects (quality parameter) it is possible to distinguish the group of material welfares, that is presented by next kinds: 1) the natural blessing is the natural objects and natural resources, involved, were involved or can be involved to the processes of mountain business, including the State fund of deposits of minerals; 2) thing and property blessing are things and property in the field of mountain business, including securities, documents and property rights. On the same criterion it is expedient to distinguish the objects of mountain relations of group of the non-material blessing : 1) the intellectual blessing is results, products of mountain intellectual and creative activity; 2) informative blessing is mountain information; 3) personal non-property rights in the field of mountain business. In the group of the active blessing we will distinguish: 1) the productive blessing is services and results in the field of mountain business; 2) organizational blessing: processes and management results by mountain business.

On the criterion of structure of objects (quantitative parameter) we distinguish the groups of the objects of mountain relations integrated, complex and differentiated, on a criterion to the volume of objects (spatial parameter) are general, family and direct objects, on the criterion of vicissitudes of objects (temporal parameter) are objects of mountain relations in the field of organization, realization and stopping of mountain business.

Keywords: *mountain legislation, objects of mountain relations, codification, mountain business, mining, economic activity.*

УДК 340.12:334.735:006.032

Г. В. Лаврик

ЗАКОНОДАВЧЕ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ (КООПЕРАТИВНОЇ СИСТЕМИ): МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню місця і ролі міжнародних норм і стандартів в процесі законодавчого і нормативно-правового забезпечення підтримки розвитку кооперації, функціонування кооперативної системи в цілому.

Законодавче і нормативно-правове забезпечення сприяння розвитку кооперації (кооперативної системи) в Україні перебуває в тісному взаємозв'язку із законодавчим і нормативно-правовим забезпеченням тих сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу. Попри вироблення і прийняття на національному рівні низки нормативно-правових актів, положення яких тією чи іншою мірою стосуються виробничої або промислової кооперації держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, вдосконалення законодавчого і нормативно-правового забезпечення сприяння розвитку кооперації (кооперативної системи) в Україні відбувається одночасно з аналогічними процесами в державах-членах і державах-кандидатах в члени Європейського Союзу. Мова йде про дотримання вимог щодо наближення до норм і стандартів ЄС норм, які встановлюються для регулювання складових кооперативного руху, та норм, які врегульовують функціонування кооперативної системи в цілому. Такий підхід стає запорукою вироблення і здійснення достатньо виваженої, спрямованої на довготривалу перспективу державної політики сприяння розвитку кооперації (кооперативної системи), а також створення й ефективного використання